

Debat

De fem evindelige år

Af Henning Poulsen

I 1970 – 25 år efter besættelsen – var undertegnede så uforsigtig at udtale, at nu måtte den store interesse for disse år vel snart være slut. Man kan blive klogere, og det bliver man ikke mindst af at læse Claus Brylids og Anette Warrings store bog *Besættelsestiden som kollektiv erindring. Historie- og traditionsforvaltning af krig og besættelse 1945-1997* (Roskilde Universitetsforlag, 1998).

Bogens hovedemne er ikke besættelsestiden som sådan, ej heller dens historiografi i snæver forstand, men den kollektive erindring, den opfattelse af den, der har præget offentligheden, og som man gennem årene har mødt i medierne, ved de forskellige jubilæer eller på anden måde.

Som rød tråd præsenteres den grundfortælling, der blev skabt efter befrielsen eller måske allerede i besættelsens sidste måneder og med mindre variationer har præget offentligheden i et halvt århundrede. Kort fortalt rummer den en harmonisering af politik og modstand, idet begge dele blev set som udtryk for befolkningens vilje til forskellig tid, men dog med en klar accentuering af modstanden. Besættelsen indgik i den nationale bevidsthed som en heroisk fortælling, og ejendommeligt nok har heroismen – den verbale heroisme – i de forløbne år snarest beskrevet en stigende linie.

Lad det være usagt, om det psykologisk forklares af, at tryk i NATO og siden Den kolde Krigs forsvinden fik denne holdning til at forekomme lidt

risikabel, eller om det måske har sammenhæng med den generelle tendens til heroisering af det politiske sprog, hvor mange nu »kæmper« for sager, de tidligere ville have sagt, at de »arbejdede« for – uden at der i øvrigt ligger noget forskelligt bag ordene.

Mediernes vilkår og udvikling har utvivlsomt også spillet en rolle. Da modstandsfolkene gennemgående var ret unge, var det muligt at interviewe dem længe efter, at politikerne var døde. Samtidig rummede modstandsarbejdet dramatiske dimensioner, som gjorde det til godt stof, mens politikken mest kom ind i billedet, hvis den rummede noget, der efter vore begreber er forargeligt. Forargelige foreteelser er virkelig godt stof. Det rummede i sig selv en tendens til vægtforskydning, og den forstærkedes af, at billedmediet, navnlig TV, blev dominerende.

Billedet er i sin natur overfladisk. Det kan vise, hvordan noget ser ud, men ikke hvad det er. Af indre emner kan det vise følelser gennem kropsholdning og ansigtsudtryk. Men tankevirkning er lukket land. Vi har billeder af helte og skurke, men ikke af det gustne overlæg. Det har i sig selv gjort det svært at finde plads til politikken. Og noget lignende gør sig gældende for en anden populær formidlingsform, udstillingen, samlingen, museet. Det er et spørgsmål, om det er helt retfærdigt, når forfatterne kritiserer Frihedsmuseet og andre samlingsens ensidighed. Sandt er og har navnlig været, at modstanden dominerer. Men

problemet er jo, at deres nerve er de udstillede genstande, og også her falder de politiske forhold ved siden af, kan kun komme ind som tekst.

Men afgørende har været, som forfatterne fremhæver, den ubrudte bestræbelse på at opfatte og fremstille Danmark ensidigt som led i den allierede front mod Nazi-Tyskland. Da grundfortællingen blev formet i 1945, havde den en politisk funktion, opfyldte et behov for de ledende politikere – og det danske samfund og dets befolkning som helhed. I dag er den et led i vores nationale, mytologiske identitet og ændrer sig i takt med denne. Det er sigende, at den ubåd fra 2. Verdenskrig, der for nogle år siden blev hævet i Kattegat, af pressen ikke blev kaldt en tysk, men en nazi-ubåd – hvordan så ellers en ubåd kan have en bestemt ideologi – et tegn på, at den antityske stemning er på retur, så nazismen må overtage fjendebilledet.

Fremkomsten af den sejlivede grundfortælling forklarer forfatterne gennem det kompromis, der førte til befrielsesregeringens dannelse, og ved, at politikerne for offentligheden førte sig frem som en slags modstandsfolk. Da de skriver traditionens og ikke besættelsestidens historie, har det ikke været relevant for dem at gå videre. Men det er og bliver et grundlæggende problem, hvordan politikerne populært sagt kunne slippe af sted med at bilde folk den slags ind. Som navnlig Hans Kirchhoff og Aage Trommer har påvist, var der en skarp politisk modsætning, der i de glade majdage blev fejret ind under gulvtæppet.

For offentligheden var det naturligvis vigtigt, dels at det i maj 1945 var næsten to år, siden den politiske statsledelse var trådt ud af rampelyset, dels at den illegale presse nok havde kritiseret det politiske samarbejde med besættelsesmagten, men dog ikke fordømt det i sin helhed. Men for vores egen forståelse er

det også vigtigt at få præciseret modsætningens dimensioner.

I det franske jubilæumsværk *La régime de Vichy et les Français* (1992) har historikeren Robert Frank anført som den afgørende forskel på Danmark og Frankrig, at den danske regering ikke opfattede modstandsbevægelsen som *fjender*. Det er vigtigt, for i krig går den afgørende kridtstreg mellem ven og fjende. Når således P. Munch i sine optegnelser fra august 1943 betegnede modstandsfolkene som »de ubesindige«, rummede det vel en afstandtagen, men ikke en fordømmelse, og da Alsing Andersen den følgende måned helhjertet angreb dem med betegnelsen »chauvinister og kommunister«, gik han nok et stort skridt videre, men trådte ikke ud af den politiske cirkel.

Og lige så vigtigt er det, at en tilsvarende betragtningsmåde blev anlagt af Frihedsrådet. I programskriftet »Naar Danmark atter er frit« fra november 1943 – et af besættelsestidens mest centrale dokumenter – pointerede det sin afstandtagen fra kapitulationen 9. april 1940 og fra de skiftende regeringspolitik, og det bebudede et opgør, men pointerede, at det skulle finde sted på valgdagen: »Det Opgør, der bør finde Sted mellem disse Aars Politikere og Befolkningen er med andre Ord efter Raadets Opfattelse ikke af juridisk, men af politisk Art.«

Det er nødvendigt at erindre sig dette, fordi der i denne som i andre bøger er rejst det spørgsmål, hvordan politikerne unddrog sig et retligt opgør efter befrielsen, og det nævnes i den forbindelse, at Den parlamentariske Kommission jo bestod af politikerne selv. Det var naturligvis urimeligt, hvis det var regeringspolitikken, den skulle undersøge. Men det var det ikke. Det var tværtimod afvigelser fra den.

I Frihedsrådets ovennævnte programskrift bebudedes en undersøgelse

af, »om Enkeltpersoner indenfor Regeringer og Rigsdag i strafværdig Grad har svigtet deres Opgave som Repræsentanter for danske Interesser til Fordel for den fjendtlige Magt.« I så fald skulle der rejses rigsretssag. Men altså mod enkeltpersoner, mens politikerne som helhed blev placeret som »Repræsentanter for danske Interesser«. Som eksempel på strafværdig adfærd nævntes, »Enkeltpersoner indenfor Ministeriet, som har undladt at lade Oplysninger om det forestaaende Angreb [9.april 1940] gaa videre til andre Ministre og til Rigsdagen...«, altså folk, der var gået bag ryggen af de øvrige politikere. Anledningen til, at spørgsmålet i det hele taget blev rejst, var sandsynligvis, at Studenternes Efterretningstjeneste kort forinden havde udsendt en hvidbog, som i beklippet form publicerede de advarsler, der var kommet fra gesandtskabet i Berlin.

De parlamentariske kommissioner, der blev nedsat efter krigen, fik netop den opgave, Frihedsrådet havde anvist, og det er en urimelig fordring, at de skulle have kortlagt og vurderet besættelsestidens politik i sin helhed. Da de ydermere sjældent kunne tage udgangspunkt i bestemte anklager, blev deres beretninger mest et sammendrag af kilderne og kunne næppe blive andet.

I bogen fremdrages en enkelt undtagelse, historien om P. Munchs møde med Himmler i Rostock 17. marts 1940, hvor besættelsen skulle være aftalt, og med rette kritiseres den foreløbige beretning IIIA, som alene henholdt sig til, at Munch sagde, at det ikke passede. Det burde dog have været tilføjet, at undersøgelserne blev fortsat af en kommissionsdomstol, hvis afhøringer var mere professionelle end kommissionens, hvor alle medlemmer spurgte i munden på hinanden, og at det materiale, den fremlagde, næppe engang levner plads for den teori, som forfatterne finder plausibel, nemlig at Munch mødte

Himmler for at få løsladt en søn, der var fængslet for homoseksualitet. Mens Himmlers navn måske allerede forekom i rygtedannelsen i 1940, fremtræder både Munch og Rostock som Guldbergs opfindelser efter krigen.

Uanset hvilke politiske holdninger dets enkelte medlemmer måtte have haft, var Frihedsrådets og dermed modstandsbevægelsens profil demokratisk, og politiske processer var noget, man lod nazisterne om. Der var ingen hensigt om processer som dem, der i Frankrig førte til dødsdomme over Laval og Petain. Tanken om at kriminalisere samarbejde med besættelsesmagten må ses som et senere produkt – et produkt af netop den mytiske grundfortælling, Claus Bryld og Anette Warring så prisværdigt har gjort rede for. Retsopgøret, der i store træk blev gennemført efter Frihedsrådets plan, var nationalt begrundet, en gengældelse mod dem, der af egen drift og hensigt havde støttet besættelsesmagten og derfor regnedes som landsforrædere, som fjender. Juraen var tænkt som en begrænsning, ikke en udvidelse af denne ramme, om end den tenderede mod at blive det.

Bogen har bud til alle historikere, der beskæftiger sig med besættelsestiden. Vi må stadig spørge os selv, hvor mange af vore begreber og forestillinger der er efterslæb af traditionen, af det, vi alle ved uden at vide, hvordan vi ved det. For at nævne et eksempel: Man kan i skolebøgerne læse, at interneringen af kommunister i 1941-42 var grundlovsstridig. Men at de langt mere omfattende interneringer, som modstandsbevægelsen og politiet foretog i 1945, efter samme juridiske betragtning også måtte være det, hvor kan man læse det? Selv i juristen Ditlev Tamms omfattende og kritiske behandling af dem i *Retsopgøret efter Besættelsen* leder man forgæves efter dette ord og begreb.

Ven og fjende, helt, skurk og politiker

har hver sit domæne i bevidstheden, tillægges hver sit handlingsmønster og analyseres ikke parallelt. Hvor forargel-

sen sætter ind, kobler hjernen fra. Det er et af besættelseshistoriens, ja faktisk et af fagets grundlæggende problemer.

Byhistorien – en genre i spændetrøje eller under faglig fornyelse?

Af John T. Lauridsen

Henrik Fangel: *Haderslev bys historie 1864-1920*. (Historisk Samfund for Sønderjylland, 1996). 503 s.

Peter Dragsbo og Harriet Merete Hansen: *Middelfart fra færgeby til broby. Middelfarts historie 1200-1940*. (Odense Universitetsforlag, 1996). 312 s.

Søren Byskov: *Tro, håb & legetøj. Landsbyfolk og industrieventyr i Billund 1920-1980*. (Overgaard Bøger, 1997). 295 s.

Henning Ringgaard Lauridsen og Lars Munkøe (red.): *Viborgs historie*. 1, 3. (Viborg Kommune, 1997-98). 368, 384 s.

Henning Bender, Knud Knudsen, Erik Strange Petersen og Lars Tvede-Jensen: *Arbejderbevægelsen i Aalborg 1870-1970*. (AOF Aalborg, 1998). 541 s.

Asbjørn Hellum (red.): *Vejles historie*. 1-3. (Vejle Kommune, 1996-98). 242, 319, 398 s.

Verner Bruhn m.fl. (red.): *Esbjergs historie*. 1-3. (Esbjerg Byråd, 1994-98). 288, 319, 328 s.

Ib Gejl (red.): *Århus. Byens historie*. 1-4. (Århus byhistoriske Udvalg, 1995-98). 350, 347, 377, 353 s.

Karl-Erik Frandsen (red.): *Kongens og Folkets København – gennem 800 år. Brikker til en mosaik*. (Skippershoved, 1996). 274 s.

Det er en faglig glæde at iagttage den vækst, der er i antallet af nyudkomne byhistoriske fremstillinger. Mængden giver anledning til at stoppe op og gøre nogle refleksioner over *genren*, dens mange muligheder, fordele og ulemper og ikke mindst at læse den ind i dens forskellige offentligheder. De lokalt interessererede er naturligvis den primære målgruppe, men hvordan er det med byhistoriens bidrag til den faghistoriske udvikling og forholdet til den mere generelle Danmarkshistorie? Er det forskellige og uforenelige offentligheder og interesser og i givet fald: hvorfor og hvordan påvirker det resultaterne? Eller er der ingen eller få og overvindelige problemer? Det vil blive diskuteret med udgangspunkt i et udvalg af nyudgivelser.

I det følgende agter jeg at arbejde med nogle løse, men forhåbentligt alligevel brugbare begreber, kategorier og kriterier, som kan gøre det eksplicit, hvad det er man foretager sig og giver sig i kast med lokalt. Det kan ikke nytte, at byhistorikere, som andre regionalt orienterede historikere, klager over, at deres faglige status ikke er på højde med andre faghistorikeres, og at deres arbejder ikke værdsættes lige så højt, hvis de rent faktisk ikke selv lever op til de krav, der i øvrigt stilles til faglighe-